

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ**

**УКРАЇНСЬКИЙ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
ІМЕНІ Г.Ф. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА**

ФІЛОЛОГІЯ ХХІ СТОЛІТТЯ

**Збірник наукових праць
студентства й наукової молоді**

Харків – 2020

УДК: 881 + 883 + 882 + 882 + 808
Ф 56

Затверджено редакційно-видавничою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
 Протокол № 6 від 20. 10. 2020 року

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голобородько Костянтин Юрійович – доктор філологічних наук, професор, декан українського мовно-літературного факультету імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка;

Маленко Олена Олегівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри українознавства та лінгводидактики;

Мельников Ростислав Володимирович – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури та журналістики імені професора Леоніда Ушкалова;

Щербакова Наталія Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови;

Лебеденко Юлія Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент, координатор з наукової роботи українського мовно-літературного факультету імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка;

Сергієнко Катерина – голова студентського наукового товариства українського мовно-літературного факультету імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка.

Автори публікацій несуть відповідальність за достовірність фактичних даних, чіткість викладу тексту, цитування, а також мовно-стилістичний рівень написання матеріалів.

Філологія XXI століття : Збірник наукових праць студентства й наукової молоді [редкол.: К. Ю. Голобородько (голов. ред) та ін.]. – Харків: ХНПУ імені Г.С.Сковороди, 2020. – 72 с.

УДК 84'61

Бондаренко Дар'я Валеріївна
 Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди
 Наук. кер.: к. філол. н., доц. Ю. М. Лебеденко

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ЗМІСТ УКРАЇНСЬКИХ ПАРЕМІЙ ІЗ КОНЦЕПТОМ «РОДИНА»

На сьогодні образна семантика назв спорідненості в українських прислів'ях, що посідають важливе місце в повсякденно-побутовому спілкуванні, залишається недостатньо вивченою. Мало розкриті питання групування паремій, із компонентом «родина». Практично поза увагою дослідників лишаються процеси ситуативного розширення асоціативно-образного ореолу назв спорідненості у складі прислів'їв та приказок.

У пареміях віддзеркалено визначальні для спілкування оцінки дій, сформовані на основі життєвого досвіду етносу. Паремії – це семіотичні феномени мови, як зазначає Т. Космеда.

Одна з найчисельніших груп паремій, у якій відтворено уявлення українців про рід, родину, про взаємини між усіма членами сім'ї, зберігає та сконцентровує стійкі асоціативні зв'язки назв спорідненості. Назви спорідненості “пов'язані передусім з народними звичаями, переказами, традиціями — явищами, що підтримують історичну спадковість, зміцнюючи людську спільноту”, за визначенням В. Жайворонка. [1: 16].

З-поміж прислів'їв з номінативним центром **батько** (тато, татко) переважають висловлення з узагальненою етносемантикою. Насамперед — із соціокультурним компонентом. Один із них — ‘генетична спадковість’. Властиво, що в таких пареміях семантико-синтаксичне співвідношення мають назви спорідненості батько — діти (дитина), син, як-от: *Батько – рибалка, то й діти у воду дивляться; По татку й дитятко*. Як бачимо, цю ознаку подібності здебільшого виражено за допомогою характерних маркованих назв рослин та їхніх частин — *тин з дуба, пагінець дерева, хворостина з куща*.

Іще один компонент семантики в цій підгрупі паремій — ‘виховання’: *Не той батько, що зродив, а той, що до ума довів; Хто не слухає тата, той послухає ката*. Слід виділити також прислів'я із семою ‘опора в житті’ (*Гіркий світ: тато осліп, а діти навпомацьки ходять*); ‘підкування’ (*Батько тисячі синів має, кожному мисочку справляє*).

У деяких пареміях закарбована соціальна нерівність різних верств населення. Окрему групу прислів'їв із цією номінацією становлять ті, у яких висловлено іронічні оцінки щодо скрутного матеріального становища батька та його нащадків: *Мій татуньо між двома хлібами вмер: старого не було, а нового не дочекався*. Слід звернути увагу й на синтаксичну структуру цих паремій — перша частина речення показує майнову буттєву ситуацію, суть якої фактично розкриває наступний іронічно конотований складник висловлення, який приєднаний безсполучниковим зв'язком.

На противагу прислів'ям із позитивним значенням, є паремії, де батько асоціюється з такими негативними явищами як: пияцтво (*Збувся тато клопоту: жито змолотив, а гроші пропив*); марнотратство (*Ах, мій батько що мав, то витрусив*); егоїзм (*Не плач дитя, не плач! Принесе батько калач, медом помаже, тобі покаже, а сам із'їсть*); байдужість до власних дітей (*Поки батько народився, а син по світі находився*); ненадійність (*На батька надійся, а сам не плошай*).

Іще один центральний компонент українських паремій — **мати**, яку українці шанували, вона була своєму чоловікові рівнею [2: 58]. Паремії з номінативним центром матір (мати, мама, matka) відображають парадигму соціокультурної семантики. Центральні з них два складники семантики: 1) 'природна спорідненість' (*Нема тих яток, де продають рідних маток*), тобто реалія «мати» — це даність, родителька (*Одна мати рожає, да не один обичай дає*); 2) 'залежність' (*Як помре мати, розбігаються діти з хати, батько їх не вдержить*). Прислів'я, що відбивають ідеалізовані взаємини матір — дитина (*діти, дитя*), засвідчують характерні епітети (найкраща, мила), а також інші оцінні складники: *Яка б дитина не була, а для матері вона найкраща*.

У паремійному слововживанні зафіксовано поєднання в одному контексті назв батько/тато й матір/мати. Слід зазначити, що в таких прислів'ях насамперед актуалізовано винятковість батьків, їхнє особливе значення в житті кожної людини, що сконцентровано в семантиці таких висловлень 'незамінність', 'відданість', 'винятковість', 'вірність': *Все купиш, лише тата й мамині; Три вірні друзі: батько, мати та вірна дружина, нема такого краму, аби купив тата й маму*. Оскільки паремії є певними логічними конструкціями, то висловлення, у яких поєднано назви спорідненості, увиразнюються відношення між об'єктами дійсності, моделюються співвідношення між властивостями істот, що позначені цими назвами.

Паремії із семою «навчання», «виховання» закріплені в повсякденно-побутовій культурі взаємин між дітьми й батьком/матір'ю (*Тільки батько й мати знають, як їх діти виростають*), 'дбайливість', 'господарність' (*Як не стане, то батько дістане, як не буде, то мати добуде*).

Українські паремії відбивають й інші реалії в повсякденному житті: добрі стосунки з батьками вважали запорукою щастя, добробуту, вдачі: *Шануй батька й неньку, то буде тобі скрізь гладенько*. Зазвичай в образах батька й матері, як основоположників сім'ї, втілено найкращі моральні цінності, які вони виховують у власних дітях. Цілком природним є те, що батьками пишаються, однак, для українців вищою цінністю є добра репутація у громадській та особистій поведінці — честь: *Батьком-матір'ю не хвались, а хвались своєю честю*.

Батько й мати в українській родині сприймалися як неподільне ціле: Як помре батько, мама осліпне. Запорукою щастя в українській родині завжди були діти. Бездітну родину вважали неповноцінною, безрадісною, нещасливою, такою, де панує горе, пуста: *Без дітей тихо, та на*

старості лихо. Діти для батька й матері – сенс життя, найважливіші й найближчі родичі: Якби усі діти спали, то не були б батьки старі, а якби дітки не мерли, то вони б і небо підперли.

Українські паремії зберігають розуміння відповідальності за виховання дитини, усвідомлення того, що з появою дитини в сім'ї закінчується безтурботне життя: *Соловей співа, поки дітей нема*. У деяких прислів'ях можна помітити, що з роками дитина потребує більше батьківських зусиль і уваги. Цей зміст актуалізують вербальні компоненти: *не наїсися, не дають спати, не дають дихать* тощо. Незважаючи на це, у пареміях зберігаються стійкі асоціації дитини із кладом, ягідками (плодами): *Нащоліпний клад, коли в дітках лад*.

Не менш важливими в українських пареміях постають такі члени родини, як син і дочка зафіксовано контексти з узагальненим значенням 'кровноспоріднені люди': Сини й дочки — одного дерева листочки. Окрім позитивного значення наявності дітей в українській родині, є такі, що містять негативне значення стосовно матеріальних статків родини, що втілено в метонімічних образах латаної сорочки, обдертої хати і под.: *У кого суть дочки, у того латані сорочки*.

У пареміях із центральними номінаціями **син** і **дочка** відображено неоднакове ставлення до дітей різної статі. Зокрема, у давнину бажанішим було народження первістка-спадкоємця, оскільки дочку від народження готували віддати до іншої родини. Порівняймо прислів'я з асоціативно-образними зв'язками: син — 'радість' (*Як син родиться, то й стіни радіють*), дочка — 'віддалення' (*Дочка, як ластівка: пощебече, пощебече та й полетить*). Найзагальніше це втілено у прислів'ї: *Сини принесуть, а дочки й угли рознесуть*. Окрім такого ставлення, завжди вважали за радість мати багато і дочок, і синів, що засвідчено в пареміях за допомогою метафоричних сполук, предикативних асоціативних композицій тощо: *Де доньок одна, там доля гірка, а де дівок сім, там доля усім*.

Не менш важливими в українських пареміях постають номінації **брат** і **сестра**. Насамперед у них відтворено уявлення про добро й зло у стосунках між членами однієї сім'ї, у ставленні одне до одного. Структурно-семантичні ознаки відображають як позитивне, так і негативне ставлення людей одне до одного, причому переважають паремії з негативним значенням. Наприклад, позитивне уявлення про взаємини засвідчено у прислів'ях із семами 'взаєморозуміння' (*Сестра з сестрою, як риба з водою*), 'взаємодопомога' (*Як брат брату не допоможе, то що вже чужі люди*). Натомість негативна семантика висловлень втілена в поняттях 'заздрість' (*Сестра сестрі заздрить в красі*).

Оскільки прислів'я в комунікації є судженням, то образ, пов'язаний з ним, визначає чи то психотип, чи то характер особи, чи то обставини дій, чи то особливості дій. У тексті паремія завжди означає ситуацію, є її маркером, знаком соціально унормованих та узагальнених у таких

судженнях індивідуальних рис особи-персонажа, якщо йдеться про художній текст.

Отже, в аналізованому матеріалі можна помітити широту семантики паремій з центральними номінаціями членів сім'ї як знаками повсякденно-побутової культури, у якій, для українців родинні стосунки і родина перебувають на чолі соціальної організації людського життя. В українських прислів'ях узагальнено народний погляд на призначення сім'ї, роль і місце кожного члена родини, передано всі етапи її розвитку й функціонування. Паремійне слововживання номінацій на позначення членів сім'ї тяжіє до стереотипізації соціальних оцінок, норм поведінки. Подальше дослідження цієї проблеми виявляється перспективним у зв'язку з необхідністю поглибленого вивчення структури національної мовної картини світу.

Література

1. **Жайворонок В.** Українська етнолінгвістика : Нариси. К. : Довіра, 2007. 262 с.
2. **Кононенко В.І.** Українська лінгвокультурологія. К. : Вища шк., 2008. 327 с.
3. **Космеда Т.А., Осіпова Т.Ф.** Комунікативний кодекс українців у пареміях : Тлумачний словник нового типу. Дрогобич : Коло, 2010. 272 с.
4. **Осовська І.М.** Стереотипи сімейних стосунків у паремійному фонді німецької мови // Наук. вісник Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. 2010. № 7. С.141-145.
5. **Пазяк М.М.** Українські прислів'я та приказки : Проблеми пареміології та пареміографії. К. : Наук. думка, 1984. 203 с.
6. **Селіванова О.О.** Лінгвістична енциклопедія. К., 2010. 844 с.
7. **Чернова А.В.** Концепти “батько”, “мати” в українській лексико-фразеологічній системі світу : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова”. Д., 2010. 20 с.
8. **Щербакова Н.В.** Фразеологізми з назвами людей у лексичному наповненні : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова”. Х., 2002. 20 с.

***Борозінець Інна В'ячеславівна**
Харків, ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Наук. кер.: к. філол. н., доц. О. В. Ткач*

НЕПОВНІ РЕЧЕННЯ У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ЛІНИ КОСТЕНКО

Ліни Костенко – одна з найяскравіших представниць української літератури ХХ – початку ХХІ століття. Мова її поезії – це високий художній зразок. Мовотворчість Ліни Костенко характеризується емоційною виразністю, глибокою психологічною напруженістю, багатоплановістю формально-синтаксичних побудов, семантичними